

บทความวิจัย (ภาษาไทย) / Research Article (Thai)

การมีส่วนร่วมอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

Participation in Buddhist Art Conservation at Khao Thamorat, Si Thep Historical Park, Phetchabun Province

พระสุธีวชิราภรณ์^{1*}, พระมหามนคมล กิตติญาโณ²

Phra Sutheevachiraporn^{1*}, Phramaha Manakamon Kittiyano²

^{1*} อาจารย์ ดร. ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเทศไทย

^{1*} Lecturer Dr., Phokhunphamueang Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Petchabun Province, Thailand

² อาจารย์ ประจำคณะพุทธศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเทศไทย

² Lecturer, Faculty of Buddhism, Phokhunphamueang Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Petchabun Province, Thailand

E-mail address (Corresponding author): ¹ mahathavaramethee9799@gmail.com; (Author): ² makamon62@gmail.com

รับบทความ: 26 มิถุนายน 2567/ ปรับแก้ไข: 13 กันยายน 2567/ ตอรับบทความ: 24 กันยายน 2567

Received: 26 June 2024/ Revised: 13 September 2024/ Accepted: 24 September 2024

Abstract

Background and Objective: The rich Buddhist heritage passed down through generations requires conservation for the future. This research focuses on the Buddhist art of Khao Thamorat, within the Si Thep Historical Park in Phetchabun Province. The study aims to: 1) explore conservation practices, 2) assess the participation of temples and communities in these efforts, and 3) strengthen conservation networks.

Methodology: This qualitative study engaged three groups of key informants through purposive sampling: 7 religious leaders, 23 community leaders, and 7 cultural and environmental leaders. Data were collected via ethically approved in-depth interviews and focus group discussions in Khok Sa-at and Si Thep Subdistricts, Phetchabun Province. The data were analyzed using interpretative content analysis to identify core concepts, main issues, and related factors simply.

Results: 1) Conservation efforts focus on preserving key elements of identity, originality, and value. 2) The participation of temples and communities is characterized by collaborative efforts to maintain significance over time, embrace diversity, support conservation, and ensure sustainability. 3) The development of networks involving temples, communities, and government agencies has led to the formation of learning, investment, and management networks aimed at long-term maintenance and care.

Discussion: Effective conservation emphasizes maintaining original features of identity and value through a participatory process that fosters collaboration between temples, communities, and government agencies. The development of learning and investment networks, along with ongoing management efforts, is essential for sustainable conservation.

Suggestion: Establishing local cultural preservation volunteer groups will allow the community to participate in cultural conservation through knowledge exchange and joint activities, fostering pride in identity and strengthening community ties.

Keywords: Participation; Temples; Communities; Buddhist art Conservation

บทคัดย่อ

ที่มาและวัตถุประสงค์การวิจัย: ร่องรอยของความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาจากอดีตถูกส่งต่อมาถึงปัจจุบันที่จำเป็นต้องได้รับการสืบสานและสืบทอดสู่อนาคตกาล โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาบริบทแวดล้อม 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน และ 3) เสนอแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม ซึ่งมุ่งเน้นการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ระเบียบวิธีวิจัย (วิธีดำเนินการวิจัย): การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนผู้นำทางศาสนา 7 รูป กลุ่มผู้นำชุมชน 23 คน และ 3) กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม 7 คน ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างซึ่งผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เรียบร้อยแล้ว โดยนำไปใช้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการจัดสนทนากลุ่มในพื้นที่ตำบลโคกสะอาดและตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลคำตอบที่ได้โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแบบเชิงตีความแนวคิดประเด็นหลัก และปัจจัยที่สอดคล้องกันอย่างเป็นธรรมชาติ

ผลการวิจัย: 1) บริบทแวดล้อมการอนุรักษ์มีหลักการสำคัญ คือ รักษาส่วนดี รักษาความดั้งเดิม และรักษาคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ 2) การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ทำให้เกิดมีกระบวนการร่วมรักษาความหมายตามสมัย ร่วมรักษาความแตกต่าง ร่วมสนับสนุนอนุรักษ์ และร่วมอนุรักษ์ที่ยั่งยืน 3) การเสริมสร้างเครือข่ายที่ประกอบด้วย วัด ชุมชน และภาครัฐ นำไปสู่แนวทางการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการลงทุน และเครือข่ายการกำกับ ดูแล และบำรุงรักษา

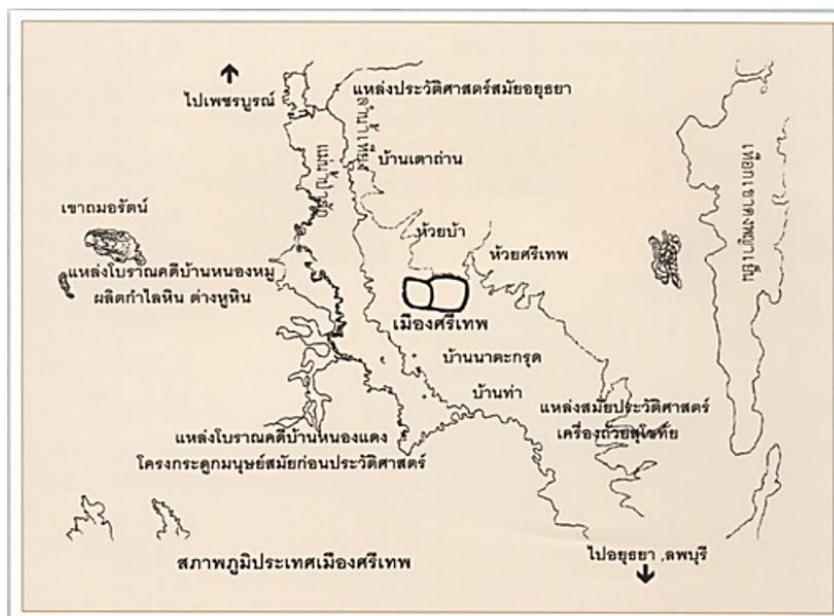
อภิปรายผล: การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมส่วนดี มีความดั้งเดิม มีคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ โดยผ่านกระบวนการที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของความหมายตามสมัย ความแตกต่าง ร่วมสนับสนุนและอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ด้วยแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายวัด ชุมชน และภาครัฐ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การลงทุน การกำกับ ดูแล และบำรุงรักษาพุทธศิลปกรรมในพื้นที่ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ: ควรสร้างกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรมผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้และกิจกรรมร่วมกัน สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม; วัด; ชุมชน; การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและกำหนดตัวตนของคนเราทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความเชื่อ การแสดงออกของมนุษย์ และความสามารถในการสร้างสรรค์ สิ่งเหล่านี้ เป็นรากฐานที่สังคมและทุกสิ่งทุกอย่างสร้างขึ้น (de Vries, 2020) เฉกเช่นการสร้างสรรค์ทางความคิดผ่านสัญลักษณ์ด้วยผู้ที่ศรัทธาคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งยังช่วยโน้มน้าวจิตใจพุทธศาสนิกชนให้เกิดศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ดั่งาม ตามความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แห่งความเคารพที่มีต่อพระองค์ (Pingern, 2009; Suksawat, 1994) ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นแรงผลักดันและส่งผลโดยตรงต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องระดมทรัพยากร ส่งเสริมกลไกความร่วมมือและหุ้นส่วนในทุกระดับ (SDG Compass, 2015; The Committee on Culture of UCLG, 2018) ดังนั้น การอนุรักษ์ จึงเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญของการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีใหม่ของสถาปัตยกรรมในมิติทางโลกตามลำดับเวลาหรือพื้นฐานประวัติศาสตร์โดยแท้จริงแล้ว มิติทางโลกทำให้มรดกที่สร้างขึ้นไม่เพียงแต่เป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น แต่เหนือสิ่งอื่นใดยังเป็นแนวคิดสำคัญต่อคำจำกัดความและความอยู่รอดของอารยธรรมแห่งอดีตที่ต้องอนุรักษ์ไว้ในปัจจุบันเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความมั่นคงทางวัฒนธรรมในอนาคต ขณะเดียวกันก็ต้องร่วมกันรับผิดชอบ (El Amine, 2024)

ภาพที่ 1 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองศรีเทพ

Figure 1. Social Development and Culture of Si Thep Town

ที่มา: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2550, น. 36)

Source: Fine Arts Department, Ministry of Culture (2007, p. 36)

“เมืองศรีเทพ” เป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรม นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ต๋านราชนุกภาพ ได้ทรงค้นพบเมืองศรีเทพ เมื่อ พ.ศ. 2447 เมืองโบราณแห่งนี้ ได้รับความสนใจจากบรรดานักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างมากมาย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2527-2529 ได้มีการจัดทำแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณศรีเทพตามแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์อีกแห่งหนึ่งที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในภาคเหนือตอนล่าง ด้วยลักษณะเด่นทางกายภาพและความสำคัญของเมือง ตลอดจนหลักฐานทางด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่ ล้วนแสดงให้เห็นคุณค่าทางวิชาการของเมืองศรีเทพได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ภายในเมืองศรีเทพมีพัฒนาการของชุมชนอย่างต่อเนื่องมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายจนถึงช่วงเวลาที่พื้นที่บริเวณนั้นได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมแบบทวารวดี และเขมรโบราณ ตามลำดับ จึงทำให้หลงเหลือเรื่องราวเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีให้ศึกษาเพื่อประโยชน์ทางวิชาการได้อีกมากมาย ซึ่งปัจจุบันเมืองศรีเทพอยู่ในเขตปกครองของอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ (Fine Arts Department, Ministry of Culture, 2007)

ทั้งนี้ ผลของการกีดเซาะ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ การปรับปรุงให้ทันสมัย และความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มขึ้น กำลังคุกคามมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งมีความสำคัญต่อสังคม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศอย่างรุนแรง (Barthel-Bouchier, 2016; Campelo et al., 2018) แนวทางเพื่อความยั่งยืนของมรดกทางวัฒนธรรมยังคงเผชิญกับความเสี่ยงและการเสื่อมสภาพ จึงต้องเน้นความยืดหยุ่นและการปรับตัว โดยมรดกวัฒนธรรม

สามารถเป็นตัวเร่งการพัฒนาในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจที่ต้องใช้แนวทางร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนพลวัตการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน (Fouseki et al., 2020) ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญมากต่อการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนในความพยายามที่จะรักษา ชื่นชม และปกป้องคุณค่าทางวัฒนธรรมด้วยกิจกรรมการมีส่วนร่วม เช่น บำรุงรักษา อนุรักษ์ รวบรวมและบันทึกข้อมูล ศึกษา และตระหนักรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น (Khadijah et al., 2024) เพื่อให้ผู้คนรุ่นหลังได้รับทราบ มีความเข้าใจ เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาไว้ และปรับปรุงให้คงอยู่ได้อย่างมีคุณค่าตลอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทแวดล้อมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นการศึกษาสภาพแวดล้อมและบริบททางพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ จังหวัดเพชรบูรณ์ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแนวคิดการมีส่วนร่วม เพื่อการประยุกต์ใช้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยและกำหนดแนวทางประเด็นคำถามในเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังมีสาระสำคัญต่อไปนี้

บริบทแวดล้อมทางพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ จังหวัดเพชรบูรณ์

เขามอรัตน์เป็นภูเขาขนาดใหญ่โดดเด่นอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองศรีเทพโดยห่างออกไปราว 21 กิโลเมตร (ห่างออกไปในแนวตรง 15 กิโลเมตร) อยู่ในพื้นที่ ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ บนเขาแห่งนี้มีถ้ำอยู่แห่งหนึ่งถูกดัดแปลงให้เป็นศาสนสถานของพระพุทธศาสนาภายในถ้ำมีแกนหินขนาดใหญ่สามารถเดินรอบแกนหินนี้ได้ โดยแกนหินมีภาพสลักนูนต่ำเป็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นประธานของศาสนสถานแห่งนี้ เป็นพระพุทธรูปประทับยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างสูงราว 2.51 เมตร แต่พระหัตถ์และพระเศียรถูกสกัดออกไปสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปยืนปางปฐมเทศนาประทับยืนบนฐานกลีบบัวขนาดใหญ่กับพระพุทธรูปประทับยืนขนาดรองลงมา พระพุทธรูปนั่งปางสมาธิถัดลึกเข้าไปภายในถ้ำรวมทั้งหมด 11 องค์ นอกจากภาพจำหลักรูปพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปแล้วยังมีภาพจำหลักเป็นรูปสลักเจดีย์และธรรมจักรอยู่ด้วย ภาพจำหลักเหล่านี้สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14 เศียรของประติมากรรมเหล่านี้ ถูกลักลอบตัดออกไปแต่ต่อมาได้ตามกลับมาได้และเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า

สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กล่าวถึงภาพสลักที่เขามองว่าน่าจะเป็นภาพสลักลงบนแกนหินที่แต่เดิมอาจมีรักหรือปูนปั้นประกอบภาพเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นคติในศาสนาพุทธแบบมหายานสรุปไว้ในเบื้องต้นว่า สำหรับพระพุทธรูปนั้นได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะทวารวดี แต่สำหรับพระโพธิสัตว์ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอมสมัยก่อนเมืองพระนคร การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรมและหลายวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ขอขยายเนื้อหาสาระของการมีส่วนร่วมยังมีได้กระจ่างชัดอีกด้วย (Fine Arts Department, Ministry of Culture, 2007)

แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

แนวคิดการอนุรักษ์สามารถทำได้ 2 วิธี คือ 1) วิธีการผ่านประสบการณ์ทางวัฒนธรรม โดยการศึกษา วัตถุ การอ่าน ค้นคว้า และทำความเข้าใจเนื้อหาของต้นฉบับโดยตรง ขณะเดียวกันเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และเข้าใจเนื้อหาการอนุรักษ์ทางอ้อมด้วย และ 2) วิธีการกระทำผ่านองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม โดยการก่อตั้งสมาคมหรือศูนย์ข้อมูลเพื่อจัดเก็บข้อมูลเหล่านั้น เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ได้รับการเก็บรักษาไว้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นอย่างดี (Khadijah et al., 2024) ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การเริ่มต้นอนุรักษ์ความหมายสมัยใหม่ 2) การรักษาความแตกต่างโดยพิจารณาการแสดงจุดยืนระหว่างการพัฒนาที่ฟื้นฟูกับการต่อต้านการพัฒนาที่ฟื้นฟู และความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาที่ฟื้นฟูกับการอนุรักษ์ 3) การสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์จากการทำงานและการฟื้นฟู และการอนุรักษ์ในบริบทของโลกาภิวัตน์ และ 4) การอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้น (1) การอนุรักษ์เพื่อสร้างบทบาททางวัฒนธรรม (2) การอนุรักษ์ในบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน (3) การอนุรักษ์โดยอาศัยความร่วมมือ (Li & Tang, 2023) ซึ่งการรับรู้ถึงมิติที่แสดงถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงคุณค่าที่เกิดจากการใช้งานและคุณค่าที่ไม่ขึ้นอยู่กับการใช้งานโดยตรง ทั้งยังต้องพิจารณาคูณค่าที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางและคุณค่าที่ไม่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เป็นส่วนประกอบที่ช่วยเสริมและถ่วงดุลในการเลือกนำมรดกกลับมาใช้ใหม่ การปรับตัวของระบบนิเวศมรดกทางวัฒนธรรมควรได้รับการวางแผนและจัดการอย่างรอบคอบในช่วงเวลาหนึ่ง เหมือนสิ่งมีชีวิตที่มีแนวโน้มในการจัดระเบียบตัวเองใหม่ภายในเครือข่ายการพึ่งพาและการเสริมซึ่งกันและกันที่จำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินงานร่วมกัน (Vecco, 2018)

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน มีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญมาก ซึ่งอาจประกอบด้วย 1) การอนุรักษ์และสร้างการจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วม 2) ความมุ่งมั่นและพยายามอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม 3) การถ่ายทอดความรู้แบบมีส่วนร่วม 4) บทบาทการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ของรัฐ (Khadijah et al., 2024) โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับ 1) การดำเนินโครงการกิจกรรมอย่างครอบคลุมและเป็นอิสระ 2) ความร่วมมือปรับปรุงสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม 3) การสื่อสารอย่างเปิดเผยและโปร่งใส 4) การมีอำนาจตามสัดส่วนอย่างเท่าเทียมกัน 5) ความร่วมมือแบ่งปันจุดแข็งเพื่อลดจุดอ่อน (Pratala et al., 2024) นอกจากนี้ Hannerz (1996) เชื่อว่าการมีส่วนร่วมในการสนทนามีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม 2 ด้าน

คือ การเปิดเผยต่อสาธารณะและการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน โดยพยายามทำความเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากการสนทนา ซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาและรักษาวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับบริบทได้อย่างแท้จริง โดยประสิทธิผลการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามกรอบการวางแผนร่วมกันนั้น มีความสัมพันธ์ในเรื่องของอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ภายในสังคม (Flyvbjerg, 1998) คือ 1) การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมลงทุนและปฏิบัติการ และ 4) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล (Pinthong, 1994)

แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม

โครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรเครือข่ายตามระดับการรวมตัวของสมาชิกแตกต่างกันไป ประกอบด้วย 1) เครือข่ายระดับบุคคล เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ มารวมกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เป็นต้น 2) เครือข่ายระดับกลุ่มหรือองค์กร เป็นเครือข่ายที่สมาชิกเกิดการรวมตัวกันของกลุ่มหรือองค์กรไม่ใช่บุคคล เช่น ชุมชนเกษตรกรรม การเกษตรสหพันธ์ครู เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น 3) เครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มหรือองค์กร เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลและกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งเป็นคนละระดับกัน 4) เครือข่ายระดับชุมชน เช่น ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเมืองกับเมือง ประเทศกับประเทศ เป็นต้น 5) เครือข่ายระดับสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัวกับสถาบันครอบครัว หรือสถาบันต่างประเทศกัน เช่น ครอบครัวกับสถาบันศาสนา เป็นต้น (Phonsri, 2007) ซึ่งองค์ประกอบของเครือข่ายที่ใช้ตัวอักษรย่อภาษาอังกฤษ 4 ตัวอักษร คือ “LINK” หรือที่แปลว่าการเชื่อมต่อ เพื่ออธิบายองค์ประกอบ คือ 1) การเรียนรู้ (Learning) เกี่ยวกับความจำเป็นและความต้องการของตนเองและผู้อื่น 2) การลงทุน (Investing) เป็นการลงทุนด้านเวลา และพลังงานในการติดต่อและเชื่อมประสานกับบุคคล 3) การดูแล (Nurturing) เป็นการดูแลสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกของเครือข่ายอย่างใกล้ชิด ทั้งในเรื่องของการทำงานและสัมพันธภาพส่วนตัว 4) การรักษา (Keeping) เป็นการรักษาทิศทางบรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะการตรวจสอบความต้องการของสมาชิกและการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อแสวงหาแนวทางที่ทรงพลังในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย (Sathapitanon & Thiraphan, 2003) สำหรับปัจจัยทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคม 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) ความร่วมมือและการตอบแทน 2) อำนาจและชื่อเสียง 3) การมีส่วนร่วมทางสังคม 4) ทรัพยากรและข้อมูล 5) ความปลอดภัยและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง และ 6) ความสามัคคี (Guo et al., 2024) โดยครอบคลุมการมีส่วนร่วมและการเข้าถึง วิธีการหรือแนวทางที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองต่อความต้องการที่ชาญฉลาดและเฉพาะเจาะจง การปกป้องและฟื้นฟูการระดมความรู้และความร่วมมือที่เข้มแข็ง เป็นพื้นฐานการช่วยสร้างเสริมความร่วมมือการดำเนินงานได้ (de Vries, 2020)

ดังนั้น ข้อมูลการทบทวนวรรณกรรมจากการอ้างอิงแหล่งที่มาดังกล่าวข้างต้นนี้ มาวิเคราะห์จำแนก ปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และทำการสร้างเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

Figure 1. Research Conceptual Framework

ที่มา: วิเคราะห์โดยคณะวิจัย

Source: Analysis by the researcher

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ที่นำมาใช้ในการวิจัยนี้ เป็นการสะท้อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประสบการณ์ส่วนตัวของคณะวิจัย และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นตัวกำหนดแง่มุมของโครงสร้างการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ประชากรในการวิจัย

ประชากรการวิจัยในพื้นที่อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้นำข้อมูลจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มาใช้เพื่อรายงานสถิติบ้านจากการทะเบียน จำแนกตามอำเภอ พ.ศ. 2565 รวมทั้งสิ้นจำนวน 69,552 คน (Phetchabun Provincial Statistical Office, 2023) กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยเทคนิคการสุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่ความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) ซึ่งเป็นประโยชน์ในแง่ของความเร็วและต้นทุน (Bolarinwa, 2020; Lehdonvirta et al., 2021) ด้วยวิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงคุณลักษณะเฉพาะบริบทตามบทบาทหน้าที่ภายในตำบลโคกสะอาด และตำบลศรีเทพ จำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนทางศาสนา จำนวน 7 รูป กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 23 คน และภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 1 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน 7 คน รวมทั้งสิ้น 37 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ชนิดปลายเปิด (Open-ended) โดยคณะวิจัยสร้างประเด็นคำถามเป็นแนวทางที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถแทรกหรือเพิ่มเติมประเด็นเพื่อการซักถามระหว่างทำการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มได้ ทั้งนี้ คณะวิจัยได้ยื่นโครงการวิจัยพร้อมเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเข้าสู่กระบวนการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยเลขที่ ว.335/2566 จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2566

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะวิจัยดำเนินการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นรายบุคคลด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม รวมระยะเวลา 4 เดือน จำนวน 8 ครั้ง และจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group) จำนวน 3 ครั้ง โดยใช้แนวคิดการรวมตัวกัน ที่พิจารณาถึงกระบวนการรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า และสถานที่รวมตัวกันตามความรู้ในท้องถิ่น (Beel & Wallace, 2020) เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติ ผลประโยชน์ และการประเมินผลตามสภาพแวดล้อมอย่างเป็นธรรมชาติ (Denzin & Lincoln, 2005) และมีความเป็นอิสระในการเข้าร่วมและการให้ข้อมูลคำตอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วม และการเสริมสร้างเครือข่ายพุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมคำตอบจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม คณะวิจัยได้ทำการตีความเบื้องต้น จากนั้นนำมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้แนวทางเชิงตีความอย่างเป็นธรรมชาติ (Creswell, 2016) โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจตามแนวคิดและประเด็นหลัก รวมทั้งการวิเคราะห์ปัจจัยที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประสบการณ์ เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการตีความสถานการณ์ในพื้นที่ พร้อมการสอดแทรกเนื้อหาจากคำตอบที่ได้ตามความเป็นจริง เพื่อให้ได้เรื่องราวและการค้นพบที่สอดคล้องกัน แสดงผลลัพธ์ของการวิจัยด้วยวิธีบรรยายพรรณนา

ผลการวิจัย

การศึกษาริบทแวดล้อมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่ามีการดำเนินการอนุรักษ์ 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

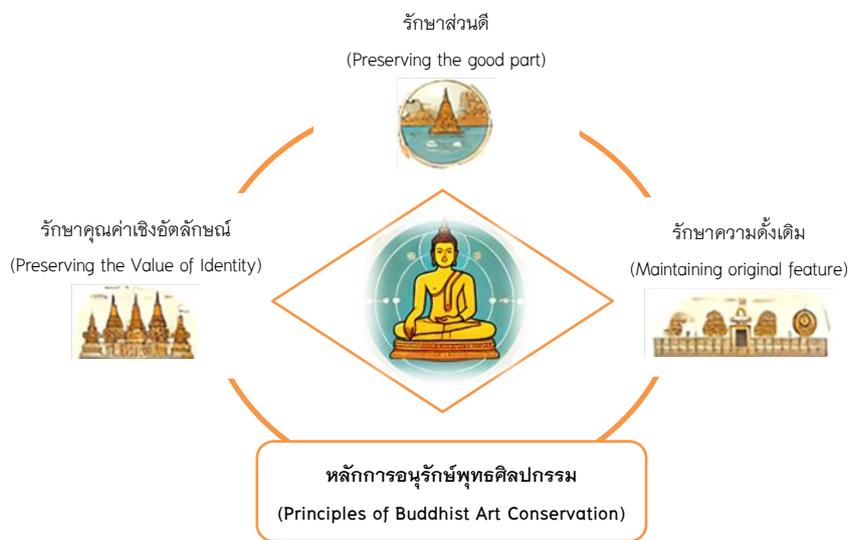
ประเด็นที่ 1 การซ่อมแซมเพื่ออนุรักษ์ โดยมุ่งเน้นการบูรณะและซ่อมแซมสิ่งชำรุดเสียหายที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาสภาพและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาและดำเนินการอย่างเหมาะสม ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์

“...หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็นสิ่งที่ควรซ่อมแซมได้มีการแจ้งให้ผู้ดูแล
รับทราบและดำเนินการเป็นสำคัญ...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 1, การสื่อสาร
ส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2566)

ประเด็นที่ 2 การดำรงรักษาเพื่อการอนุรักษ์ มุ่งเน้นการคงไว้ซึ่งส่วนที่มีความโดดเด่น มีความสำคัญ
ทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และคุณค่าทางวัฒนธรรม กรณีที่มีการสร้างส่วนใหม่เพิ่มเติม ได้มีการ
ออกแบบและก่อสร้างให้สอดคล้องกับส่วนที่มีอยู่เดิม ทั้งในด้านรูปแบบ สถาปัตยกรรม วัสดุที่ใช้ รวมถึงสีสันทัน
และลวดลายเพื่อให้เกิดความกลมกลืนและไม่ทำให้คุณค่าดั้งเดิมของโครงสร้างเก่าลดลงไป ซึ่งทำด้วย
ความระมัดระวังเพื่อรักษาเอกลักษณ์และความสมบูรณ์ของสิ่งปลูกสร้างเดิมอย่างเคร่งครัด ดังตัวอย่าง
การสัมภาษณ์

“...การดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้
สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 2, การสื่อสาร
ส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2566)

โดยมีหลักการอนุรักษ์ที่สำคัญ 3 หลักการ ดังนี้

ภาพที่ 2 หลักสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามรรัตน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

Figure 2. Key Principles for the Conservation of Buddhist Art at Khao Thamorat, Si Thep Historical Park,

Phetchabun Province

ที่มา: วิเคราะห์โดยคณะวิจัย

Source: Analysis by the researcher

จากภาพที่ 2 แสดงหลักสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามรรัตน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ 3 หลักการ ประกอบด้วย

2.1 การรักษาส่วนดี โดยมุ่งเน้นการรักษาส่วนที่ดีและสอดคล้องกับของเดิมที่ยังคงอยู่ให้มากที่สุด

2.2 การรักษาความดั้งเดิม โดยสิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงต้องร่วมกันอนุรักษ์ให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด และเป็นไปตามทิศทางเดียวกัน

2.3 การรักษาคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ โดยการส่งเสริมความสำคัญและการมีใจรักพุทธศิลปกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการกระตุ้นการอนุรักษ์และรับผิดชอบการตัดสินใจดำเนินการร่วมกัน เพื่อการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งในด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

“...การอนุรักษ์จะต้องแน่ใจแล้วว่าการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญ มีคุณค่าอย่างแท้จริง ถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์ตามเทคนิคและวิธีการของตนเอง...”

(ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 1, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2566)

การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาถมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีกระบวนการมีส่วนร่วมจากวัด ชุมชน และหน่วยงานด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจำนวน 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การร่วมรักษาความหมายตามสมัย โดยการบังคับใช้กฎหมาย ข้อบัญญัติ และข้อบังคับเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานหรือโบราณวัตถุต้องดำเนินการอย่างเข้มงวด โดยผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย ข้อบัญญัติ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถร่วมมือในการอนุรักษ์และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ระดับนโยบาย)

“...เขาถมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็นสถานที่ทางพระพุทธศาสนาที่นับว่ามีความสำคัญในท้องถิ่นที่จะต้องได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 4, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 กันยายน 2566)

2. การร่วมรักษาความแตกต่าง ระหว่างการแสดงจุดยืนของการฟื้นฟูกับการต่อต้านการฟื้นฟูและความขัดแย้งระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ โดยมีการพิจารณาและหารือร่วมกันระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อหาทางออกที่สามารถตอบสนองต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาได้อย่างสมดุล

3. การร่วมสนับสนุนอนุรักษ์ ทางด้านการทำงานและการฟื้นฟูในบริบทของโลกาภิวัตน์ โดยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้และทรัพยากรในการอนุรักษ์ให้เข้มแข็งและมีการวางแผนกลยุทธ์การฟื้นฟูที่ชัดเจน เพื่อให้สามารถดำเนินการในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในการกำกับ ดูแล บำรุงและรักษา รวมถึงการปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่เกิดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม และมีกิจกรรมส่งเสริมภาพลักษณ์ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ (ระดับวัดและชุมชน)

“...บุคลากรผู้นำที่จะเข้ามาดูแล ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกและจิตสาธารณะให้กับเยาวชนในชุมชน...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล,

4 กันยายน 2566)

4. การร่วมอนุรักษ์ที่ยั่งยืน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางด้านวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่บทบาททางวัฒนธรรม และบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน (ระดับจังหวัดและองค์กรด้านวัฒนธรรม)

“...ฝ่ายปกครองท้องถิ่นและฝ่ายปกครองท้องที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนสภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมอำเภอ ควรขยายเครือข่ายในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพิ่มมากขึ้น และนำเครือข่ายเหล่านั้นมาร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรนำพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้วนำมาปรับใช้ชุมชนท้องถิ่น โดยการพัฒนา ส่งเสริม และอนุรักษ์...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 5, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 กันยายน 2566)

การสนทนาทางเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ แสดงผลการวิจัยดังต่อไปนี้

เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ 3 เครือข่าย ประกอบด้วย

เครือข่ายวัด ทำหน้าที่ร่วมกันอนุรักษ์ความหมายตามสมัยและอนุรักษ์ความแตกต่าง โดยใช้ข้อบังคับและระเบียบที่ต้องปฏิบัติตามกิจกรรม การใช้ทรัพยากรภายในวัดและชุมชน การปฏิบัติตามข้อบังคับขององค์กรศาสนาและหน่วยงานท้องถิ่น

“...การให้ความรู้เพื่อการสร้างแรงจูงใจให้วัดและชุมชนได้เห็นคุณค่าประวัติศาสตร์ หรือคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม มิได้จำกัดอยู่เฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่มันเป็นสมบัติของคนร่วมกันเมื่อเป็นสมบัติของส่วนรวมคนอื่นก็มีสิทธิ์ในการที่จะปกป้องดูแลรักษา หรือแม้กระทั่งสิทธิ์ในการที่จะได้รับผลประโยชน์นั้นด้วย...” (ตัวแทนผู้นำชุมชนคนที่ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2566)

เครือข่ายชุมชน ทำหน้าที่ให้ความร่วมมือในการทำนุบำรุง ดูแลรักษาสถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

“...ผู้นำชุมชนนั้นมีส่วนสำคัญมากในการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ควรให้ผู้นำชุมชนหรือประชาชนมีความรู้ มีความรักในแหล่งอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจ เหมือนกับประเทศทางยุโรป ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจความสำคัญของศิลปะในปัจจุบันประเทศไทยเพียงจะมีการส่งเสริมให้ประชาชนรักศิลปะพุทธศิลปกรรม...” (ตัวแทนผู้นำชุมชนคนที่ 5, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2566)

เครือข่ายภาคีรัฐ ทำหน้าที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการประสานงานสร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ผ่านความโปร่งใสและการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแลกเปลี่ยนข้อมูล การประสานงานระหว่างหน่วยงานช่วยให้ประชาชนเข้าใจบริบทและเป้าหมายของโครงการชัดเจนยิ่งขึ้น ส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น โดยมีการวางแผนและจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทุกหน่วยงานทำงานสอดคล้องกัน

“...การเสริมสร้างเครือข่ายให้ความรู้ ต้องให้หน่วยงานของรัฐมาเป็นกำลังหลักในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ เพื่อที่จะส่งเสริมให้มีคุณค่าในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม หรือมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ วัดและชุมชนที่อยู่ใกล้กับเขาดมอรัตน์ต้องคอยดูแลและสอดส่องเพื่อไม่ให้ถูกทำลาย...” (ตัวแทนผู้นำชุมชนคนที่ 1, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2566)

ดังนั้น แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ดังนี้

1. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยพัฒนาภาคีเครือข่ายชุมชนรุ่นใหม่ เพื่อการสื่อสารและนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมทั้งการสร้างเชื่อมโยงและความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความเชี่ยวชาญในกลุ่มเครือข่ายภาคีเครือข่ายทางวัฒนธรรม
2. การสร้างเครือข่ายการลงทุน โดยการพัฒนาเครือข่ายฐานข้อมูลและทรัพยากรพุทธศิลปกรรมเพื่อการเชื่อมโยงกลุ่มเครือข่ายวัฒนธรรมในพื้นที่ และใช้เทคโนโลยีใหม่สร้างระบบฐานข้อมูลการสำรวจการรวบรวม การจัดเก็บ และการจัดการข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
3. การสร้างเครือข่ายการกำกับ ดูแล และบำรุงรักษา โดยการจัดตั้งเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศิลปกรรม เช่น ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา ช่างฝีมือท้องถิ่น นักอนุรักษ์ท้องถิ่น นักวิจัย นักวิชาการ ศิลปิน องค์การภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ กิจกรรมเผยแพร่ (หนังสือ สื่อ ภาพเคลื่อนไหว เว็บไซต์ เว็บไซต์แนะนำสถานพุทธศิลปกรรมในชุมชน) การจัดหาทุนและทรัพยากรสนับสนุน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมได้อย่างครอบคลุมทุกพื้นที่

อภิปรายผล

บริบทแวดล้อมการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีหลักการอนุรักษ์ที่สำคัญ คือ การรักษาส่วนดี ความดั้งเดิม และคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวัชรสุวรรณนัทธ ทุมโชโต (ลูกชูป เกตุเขียว) (Pharkuwatchesuwannathon (Lokchub Ketkhieo) et al., 2020) ที่ได้แสดงผลลัพธ์เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการเสริมสร้างศักยภาพการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ทางพระพุทธศาสนา สามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มาถ่ายทอด

อบรมสั่งสอนให้กับชุมชน และเน้นการปลูกฝังจิตสำนึกของชุมชนในการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม และสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ของ Khadijah et al. (2024) ซึ่งกำหนดวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ทางวัฒนธรรม โดยศึกษาและสำรวจวัตถุ อ่านและค้นคว้าข้อมูลจากต้นฉบับ และกิจกรรมการมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดความเข้าใจการอนุรักษ์และบริบทของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกระบวนการรักษาความหมายตามสมัย รักษาความแตกต่าง ร่วมสนับสนุน และร่วมอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการตีความ การปรับปรุงการอนุรักษ์ การผสานความรู้และประสบการณ์ในอดีตให้เข้ากับการอนุรักษ์ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืนให้กับ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่สืบต่อไป ดังที่ Habermas (1984) ระบุว่าพื้นฐานของการวางแผนร่วมกันถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมแบบสาธารณะที่มีประสิทธิผล มีประสิทธิภาพ ยุติธรรม และถูกต้องตามกฎหมาย และประสิทธิผลการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามกรอบการวางแผนร่วมกันนั้น มีความสัมพันธ์กับอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ภายใต้สังคม (Flyvbjerg, 1998)

การนำแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายวัด ชุมชน และภาครัฐ เพื่อทำหน้าที่ในการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การลงทุน การกำกับ ดูแล และบำรุงรักษาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลกระทบสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มการเรียนรู้ การเปิดโอกาสในการระดมทุนสนับสนุนทรัพยากรและกิจกรรมการอนุรักษ์ การกำกับดูแลที่สามารถตรวจสอบคุณภาพได้ รวมทั้งเกิดการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและชุมชนมีความตั้งใจในการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับปัจจัยทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมด้านความร่วมมือและการตอบแทน อำนาจและชื่อเสียง การมีส่วนร่วมทางสังคม ทรัพยากรและข้อมูล ความปลอดภัยและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง และความสามัคคี (Guo et al., 2024) โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก อาจต้องร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียผ่านเครือข่ายทุนทางสังคม และมีส่วนร่วมกับหน่วยงานกำกับดูแลผ่านความสัมพันธ์ทุนทางสถาบัน เพื่อให้แน่ใจว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมากมีส่วนร่วมภายใต้การจัดระเบียบความร่วมมือตามโครงสร้างเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพ (Lin, 2002)

การนำไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยนี้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. ระดับนโยบาย สามารถนำไปใช้ประกอบการจัดทำแนวทางการสร้างกรอบการทำงาน การออกกฎหมายและระเบียบ การจัดทำแผนงาน และการจัดสรรงบประมาณ สำหรับการสนับสนุนความรับผิดชอบในการดูแลและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชน
2. ระดับวัดและชุมชน สามารถนำไปใช้วางแผนและดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างช่องทางการสื่อสารชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม การจัดกิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เทศกาลงานบุญของชุมชน เป็นต้น

3. ระดับจังหวัดและองค์กร สามารถนำไปใช้ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างองค์กร เช่น การร่วมกันจัดทำโครงการพัฒนาและอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพุทธศิลปกรรม การร่วมกันจัดหาทุนสนับสนุนทางการเงินเพื่อการทำนุบำรุงรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุทางพุทธศิลปกรรมของชุมชน และพัฒนาแพลตฟอร์มช่องทางการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ข้อมูลการอนุรักษ์และกิจกรรมทางพุทธศิลปกรรมชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โดยการสร้างกฎหมายเฉพาะและกำหนดบทลงโทษผู้ที่ทำลายหรือละเมิด การให้สิทธิแสดงความคิดเห็นและมีบทบาทตัดสินใจ การจัดทำแนวทางการบริหารจัดการพุทธศิลปกรรม การสร้างมาตรฐานการอนุรักษ์ที่สามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง เพื่อประกันคุณภาพการอนุรักษ์ และการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะด้านที่มีหน้าที่รับผิดชอบกำกับ ดูแล และประเมินผลการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ร่วมกับชุมชนและองค์กรภาคประชาสังคม

ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

ชุมชนควรปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพให้กับประชาชน เด็กและเยาวชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา มีการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรม รวมทั้งการปรับภูมิทัศน์โดยรอบเขมอรัตน์ให้เหมาะสมและจัดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมที่เสี่ยงต่อการทำลายและสูญหาย” โดยให้ความสำคัญและความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการศึกษาปลูกฝังจิตสำนึก และการตระหนักรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อนที่พุทธศิลปกรรมเหล่านี้จะถูกทำลายโดยการกระทำของประชาชนที่ปราศจากความรู้ความเข้าใจ ซึ่งมุ่งเน้นการดำเนินการศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดและชุมชน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนสำหรับนักเรียน นักศึกษา ในสถานศึกษา และเยาวชนในชุมชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจ นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจที่ลุ่มลึกในการดูแลและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขมอรัตน์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและปกป้องถึงความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่นสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Barthel-Bouchier, D. (2016). *Cultural heritage and the challenge of sustainability*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315431055>

- Beel, D., & Wallace, C. (2020). Gathering together: social capital, cultural capital and the value of cultural heritage in a digital age. *Social & Cultural Geography*, 21(5), 697–717. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1500632>
- Bolarinwa, O. A. (2020). Sample size estimation for health and social science researchers: The principles and considerations for different study designs. *Nigerian Postgraduate Medical Journal*, 27(2), 67–75. DOI: 10.4103/npmj.npmj_19_20
- Campelo, A., Reynolds, L., Lindgreen, A., & Beverland, M. (Eds.). (2018). *Cultural heritage*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Sage.
- de Vries, G. (2020). *Culture in the Sustainable Development Goals: The Role of the European Union* (2nd revised ed.). ifa (Institut für Auslandsbeziehungen e. V.). DOI: <https://doi.org/10.17901/AKBP1.06.2020>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage handbook of qualitative research* (3rd ed.). Sage.
- El Amine, K. M. (2024). *Conservation and Valorisation of Architectural and Urban Heritage*. University of Abou bekr Belkaïd Tlemcen. https://elearn.univ-tlemcen.dz/pluginfile.php/252767/mod_resource/content/1/MIMEOGRAPHED.%20Conservation%20and%20Valorisation%20of%20Architectural%20and%20Urban%20Heritage.pdf
- Fine Arts Department, Ministry of Culture. (2007). *Si Thep Historical Park*. Rungsilp Printing (1977).
- Flyvbjerg, B. (1998). *Rationality and power: Democracy in practice*. University of Chicago press.
- Fouseki, K., Swensen, G., & Guttormsen, T. S. (2020). Heritage and sustainable urban transformations—A ‘deep cities’ approach. In Fouseki, K., Guttormsen, G., and Swensen, G. (Eds.), *Heritage and sustainable urban transformations deep cities* (pp. 1–15). Routledge.
- Guo, J., Bian, Y., Li, M., & Du, J. (2024). Assessing resilience through social networks: A case study of flood disaster management in China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 104583. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2024.104583>
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action* (Vol. I). Beacon.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational connections: Culture, people, places* (Vol. 290). Routledge.
- Khadijah, U. L. S., Winoto, Y., Shuhidan, S. M., Anwar, R. K., & Lusiana, E. (2024). Community Participation in Preserving the History of Heritage Tourism Sites. *Journal of Law and Sustainable Development*, 12(1), e2504–e2504. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v12i1.2504>
- Lehdonvirta, V., Oksanen, A., Räsänen, P., & Blank, G. (2021). Social media, web, and panel surveys: using non-probability samples in social and policy research. *Policy & internet*, 13(1), 134–155. <https://doi.org/10.1002/poi3.238>

- Li, L., & Tang, Y. (2023). Towards the contemporary conservation of cultural heritages: An overview of their conservation history. *Heritage*, 7(1), 175–192. <https://doi.org/10.3390/heritage7010009>
- Lin, N. (2002). *Social capital: A theory of social structure and action* (Vol. 19). Cambridge University Press.
- Pharkuwatchasuwanathon (Lokchub Ketkhieo), Phraworaphong Dhammavamsa (Seechawong), & Balakula, A. (2020). *The Comparative Study Between Lakhon Chatri in Petchaburi and Lakhon Chatri The Fine Arts Department* [Research Report]. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phetchabun Provincial Statistical Office. (2023). *Phetchabun Provincial Statistical Report: 2023*. https://phchabun.nso.go.th/images/report/statistical_report/CoverReportPRO2023-01%20Final.pdf
- Phonsri, S. (2007). *Learning Network in Community Development* (2nd ed.). Odeon Store.
- Pinngern, C. (2009). *Chakkawan Tipani : A prototype of Buddhist thought, symbols of Lanna*. Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Pinthong, J. (1994). *Rural development administration*. Odeon Store.
- Pratala, E., Sugara, A., & Supriadi, Y. N. (2024). Community Participation in Cultural Preservation in Gerendeng Pulo Village, Karawaci District, Tangerang City. *International Journal of Business, Technology and Organizational Behavior (IJTOB)*, 4(1), 12–19. <https://doi.org/10.52218/ijbtob.v4i1.303>
- Sathapitanon, P., & Thiraphan, C. (2003). Communication with network society. In *the training documents for Course 3 “Creating a Powerful Network”*. Local Community Institute develops learning institutions and develops civil society.
- SDG Compass. (2015). *A guide for business action on the SDGs*. <https://ocm.iccm.org/documents/sdg-compass-guide-business-action-sdgs>
- Suksawat, S. (1994). *Sri Dvaravati to Sri Rattanakosin*. Dan Suthakanphim.
- The Committee on Culture of UCLG. (2018). *Culture in the Sustainable Development Goals: A Guide for Local Action*. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/culture_and_sdgs.pdf
- Vecco, M. (2018). Value and values of cultural heritage. In *Cultural heritage* (pp. 23–38). Routledge.